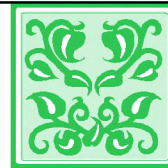

СЛОВО МОЛОДИХ

УДК 159.938.343.35: 81ЄЄ374.73: 291.17

Оксана Гошовська

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ «НЕВІРИ»
ЯК КОРЕЛЯТА КОНЦЕПТУ «ВІРА»

У статті описано природу мовної асоціації, в основі якої лежить суб'єктивний та соціальний досвід респондента, а також проаналізовано вербалізатори диференційних когнітивних ознак «недовір'я», «безнадія», «сумнів у правдивості», «маловір'я», «даремна надія», «віровідступництво», «невпевненість», «сумнів у здійсненні чогось», «зло», «неймовірність», «попри сподівання», «раптова несподіванка» як складників асоціативного поля концепту «віра» на синхронному зрізі.

Ключові слова: мовні асоціації, асоціативне поле, вербалізатори, концепт, невіра.

Зануреність особи у лінгвокультурний простір, з якого вона вийшла, не позбавляє її інтровертності. Концепт, який є цивілізаційним/національним надбанням, позначений індивідуальною своєрідністю доукомплектування і омовлення, а отже амбівалентний. За С. Г. Воркачовим, «конкретний концепт може бути представлений як вмістилище багатьох – сукупність – «інваріантних варіантів», у яких відображені статусно-рольові іпостасі його носія: його гендер, вік, національність, «належність» до того чи іншого типу суспільної свідомості (повсякденного, наукового, релігійного і т. д.) і дискурсу» [5, 12]. Усе це зумовлює утворення індивідуальних мовних асоціацій. Справді, у концепті безособистісне і об'єктивне поняття авторизується стосовно етносемантичної особистості як закріпленого в етносемантичній системі природної мови базового національно-культурного прототипу носія цієї мови [6]. По суті, концепт, яким мислить людина, є локалізованим відображенням її світосприймання і світовідчуття. За Д. С. Ліхачовим, у всякої людини є свій індивідуальний культурний досвід, запас знань і навичок (останнє не менш важливе), якими і визначається багатство значень слова і багатство концептів цих значень, а деколи, втім, і їх бідність, однозначність [16, 151]. Кожна особа володіє індивідуальним простором духовного та раціонального світу і необмежена у потугах створення власного асоціативного поля.

Суб'єктивність вираження концепту на індивідуальному рівні зумовлена тим, що перед висловлюванням кожний мовець завжди обдумує те, що збирається сказати, а оскільки володіє неповторним набором вербалізаторів, висловлюється по-своєму, не так, як хто-небудь інший, оскільки «у кожної людини є своє коло асоціацій, відтінків значення, і відповідно

свої особливості потенційних можливостей концепту» [16, 151–152]. За В. фон Гумбольдтом, «якщо річ не є предметом зовнішнього світу, кожен [мовець] по-своєму створює її, знаходячи в ній рівно стільки свого, скільки потрібно, щоб охопити і прийняти в себе чужу думку [9, 349]. «Розуміння складності цього процесу в усіх аспектах його реалізації, – міркує Ю. Г. Панкрац, – вимагало від учених «вторгнення» у найбільш різні галузі лінгвістики і психології, соціології і прагматики, нейролінгвістики і логіки. Необхідність такого «вторгнення» була усвідомлена перш за все у психолінгвістиці, і, починаючи з другої половини 60-х років, уже можна говорити про висування перших моделей породження і сприйняття мовлення, які мали когнітивний характер, тобто враховували ментальні стани мовця і слухача, їх мовні і немовні знання, когнітивну підоснову мовленнєвої поведінки людей і різні форми її виявів» [15, 166]. З точки зору концептологічного підходу, нестандартність мовної особистості є наслідком встановлення в її свідомості таких асоціативних зв'язків між ментальними і мовними одиницями, які контрастують з асоціаціями більшості носіїв мови. Це або свіжі, невиниклі раніше асоціації, що демонструють креативність свідомості, або асоціації, виявлення яких в певній культурі прийнято вважати асоціальними [22, 30].

З іншого боку, жоден індивід не укомплектовує концепт «з нуля», він отримує його «у базовій комплектації» у спадок від суспільства, у якому живе. Е. Дюркгейм називає беззаперечною істиною те, що немає нічого в соціальному житті такого, чого б не було в індивідуальних свідомостях; але майже все, що в них знаходиться, взято ними зі суспільства [11, 359]. В асоціативному експерименті ми не робимо висновків щодо ієрархії ДКО кожного респондента, а об'єднуємо дані у групи, оскільки «те, яке часто вважається індивідуальними відмінностями, насправді є груповими розбіжностями» [23, 34]. В. фон Гумбольдт переконаний, що аналіз глибинних структур мислення дозволяє зрозуміти загальну «форму мови», ті «мовні універсали», у яких стерто індивідуальні відмінності носіїв мови [8, 311]. Ми описуємо культурну конотацію асоціативного поля, специфічну для окремих соціальних груп українського народу. Суб'єктивність вираження концепту може варіюватись до межі початку комунікації, у сфері якої функціонують інтенціональні ДКО, зрозумілі комунікантам однієї етнічної спільноти.

Для виявлення асоціативного поля концепту «віра» у мовній картині світу українців проведено асоціативний експеримент (з максимальною статистичною похибкою 5%), учасниками якого були 552 українці віком від 10 до 85 років. Матеріалом для когнітивної інтерпретації стали 2714 асоціативних реакцій у вільній частині, що об'єктивували 41 ДКО – значиму рису концепту. У цій статті представлена об'єктивація ДКО корелята «віри» – «невіри». Асоціативні лінгвалізатори, у складі яких є заперечна частка, як-от: «недовіра», «невпевненість», «неймовірність» не протистоять своїм відповідникам у стверджувальній формі, а «профілюють відсутність чогось на фоні стереотипного знання» [3, 191]. М. М. Болдирев слушно зауважує, що заперечення – це «порожній», класифікаційний концепт, який має комунікативну природу, оскільки в реальному світі «відсутність існування чи наявності» як такої нема, тільки людина постулює її, виражаючи своє сприйняття певної ситуації, а отже заперечення отримує конкретний зміст тільки у зв'язку з іншим концептом чи концептуальною

структурою [3, 189–190, 195]. Тож понятійні галузі, експліковані у заперечній формі, дістають своє значення в рамках всієї концептуальної структури, відображаючи одну і ту ж сферу досвіду, що і стверджувально марковані. Так, в рамках концепту «віра» вербалізатори, які омовлюють ККО «рівень довіри», «рівень впевненості», «рівень сподівання» знаходяться в опозитивному відношенні «високий» – «низький» внаслідок маркування мовцем одного елементу відносно іншого повноправного елементу в межах однієї концептуальної структури.

ДКО «недовір'я» (низький рівень довіри) підсумовує 71,9% усіх реакцій. Проаналізуємо її представництво у мовленні на основі відповідей респондентів Католицької школи. Асоціації «недовіра», «недовіряти», «невіра», «невірність» мають нульовий вектор. У реакції «люди, які не вірять в Бога» вектор спрямований на субстантив «Бог», натомість у вербалізаторів «недовіра до людини», «недовіра до когось» – на субстантив «людина». Ім'я ДКО «недовір'я» – те саме, що **недовіра** – вживається у значенні 'відсутність довір'я, підозріле ставлення до кого-, чого-небудь: *Замкнутий у собі, недовірливий, Бронко оминав людей, наче вовків... Був самотній, бо не вірив нікому* [24, 238] // сумнів у достовірності, правдивості і т. ін. чого-небудь' [18, т.2, 333]: *«Ольга подивилася на нього [Плакочевича] з виразом такого недовір'я в очах, що той, не знаючи, що робити від збентеження, нахилився до своєї дружини й поправив їй шпильку у волосся»* [24, 191]. «Недовіряти» – відповідне дієслово з тим самим значенням. Тлумачення слова «невіра» корелює з «недовір'ям» у першому значенні: 'відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь' [18, т.2, 326]. «Невірність» – абстрактний іменник до «невірний», який пов'язаний з ДКО «недовір'я» двома значеннями: 'який викликає сумнів, недовір'я': – *Я теж не відразу признав у ньому земляка, – відповів Мотига, знову наповнюючи кухоль. – І не відразу повірив тому, що він розповів* [28, 208]; та 'який недовіряє іншим; схильний до недовір'я' [18, т.2, 326]: *Сам хотів усе знати [Ярослав], а своїх думок нікому не довіряв* [28, 234]. Приклад про Хому (Фому), прозваного «невірним», описано у розділі «Вербалізація концепту «віра» в українській фраземіці». Реакцію «люди, які не вірять в Бога» можна передати іменниками «безбожники», «безвірники», «невіри», «невірники», «невіруючі», «недовірки», «богоненависники», «атеїсти»: *От як дивлюсь тепер на світ, то наче їх речі слухаю. Кажуть було: монахи житимуть, аки миряне; а миряне, аки невіра* [30, 57]. Ці лексеми з яскравим стилістичним забарвленням можуть вживатись як образи: – *Якого ви недовірка вдвох робите, що в вас і досі обід не готовий!* – крикнув Кайдаш на всю хату [29, 445]. Деякі зі згаданих іменників використані при описі «невіра» у словниковій статті [18, т.2, 326]. Зв'язок вербалізатора «невіра» з ДКО «недовір'я» доведено вище. В останніх двох асоціаціях людина виступає об'єктом недовіри, сумніву, непереконаності, викликає до себе підозру: – *Не вірю я цим кацапам, – крутив круглою, як капуста, головою отаман Бугай* [46, 170]. – *Хоч убий, не вірю я цим кацапам!* – повторив Бугай [31, 171]. У часи лихоліть, воєнних дій, суспільних конфліктів може складатись загальна ситуація недовіри, яка робить її учасників більш пильними і підозріливими: [Тимош] – *Але не знаю, чи то правда, чи, може, Корч бреше. Вір тепер людям. Мо-*

же, вони, запроданці, гроші не поділили й тепер обмовляють один одного [31, 194-195].

Лінгвістичні асоціації чоловіків різних професій, не дотичних до віри, омовили ДКО «безнадія» (низькому рівню сподівання властива 55,8% усіх реакцій) таким чином: «безнадія», «безнадійна віра», «зневіра», «зневірений», «відчай», «розпач». Слово-ім'я ДКО має значення 'відсутність надії на краще; безнадійність' [4, 69]. Безнадія – це стан, властивий безнадійному: *Сташка розплакалась. Боролась з сльозми, доки могла, а врешті, мотнувши безнадійно головою, заревла вголос* [24, 552]. Безнадійний «не подає надії на щасливий кінець, на успіх або покращання»: *Становище української інтелігенції в майбутньому було безнадійне, а то й просто катастрофічне, коли йшлося про їх дітей* [25, 821]. Безнадія – це крайній вияв зневіри: *Все! Більше сподіватися ні на що! Найрідніші його [Ждана] люди лежать тут, у цій страшній чорній могилі!* [28, 358]. Асоціація «безнадійна віра» видається оксюмороном, адже надія – це підстава віри. Можливо, йдеться про гострий перехід між класифікаційними когнітивними ознаками від високого рівня віри до низького: [Слава] – *До цього моменту, здається, була в мене ще якась надія, а тепер до неминучості, яку я відчула від першого разу, долучається ще томлива безнадійність його і мого становища. Надія перетворюється в безнадію* [25, 829]. У християнському світорозумінні безнадійною вважається людина, що не пізнала Господа: «...хто не пізнав Бога, навіть маючи безліч надій, кінець кінцем **безнадійний** – у нього немає великої надії, на яку спиралося б усе його життя» [2, 27]. Безнадія обумовлена зневірою. Укладачі одиннадцятитомника пояснюють «зневіру» як 'відсутність або втрату віри у кого-, що-небудь, розчарування' [21, т.3, 653]: *Найбільше допікав Бронкові біль від втраченої віри в людину. «А я вам так вірив, так вірив, Борисе Каминецький», – шептав Бронко шершавими від гарячки губами* [24, 238]. Зневіра – стан людини, що настає після невиправданих надій: «...а він, почувши те, збентеживсь і **зневірився** духом, бо з Ізраїлем не сталось так, як він того хотів би, й не збулось те, що цар йому велів був» (І Мак. 4, 27). Також може трактуватись як сильний стан афекту, що характеризується упадком моральних сил: *Одне тепер для Лесі ясно. Мусила з кимсь, точніше, з одним з них, поділитися тією вісткою, яка мучила її, кидаючи то в зневіру, то знову підносячи Лесю на шпиль такої моральної чистоти, що аж здавалася неправдоподібною* [25, 1117]. Прикметник «зневірений» має таке ж значення: 'який зневірився, розчарувався' [21, т.3, 653]: *Осип був змарнілий, знервований і, що найгірше, зневірений* [31, 229]. С. Й. Караванський буде синонімічний ряд зі стрижневим «відчай», куди поміщає «розпач» і «безнадію» [13, 54]. Ці синоніми є взаємозамінними з легкими значенневими відтінками. Бенедикт XVI пише, що відчай може зумовити неясність надії: «правдива «надія», і те, що вона невідома, виявляється водночас причиною всякого роду **відчаю**» [2, 17]. Вербалізатори «відчай» і «розпач» зараховано до ДКО «безнадія» з огляду на їх лексичне значення. Перший означає 'почуття сильного душевного болю, безвихідності, **розпач**, розпука, **безнадія**' [18, т.1, 335]. А другий – 'стан сильного душевного болю, **безнадійності**, безвихідності; **відчай**': *Добре то хтось сказав, що наш **розпач** найбільший тоді, коли ще блимає вогник надії!* [25, 1007].

ДКО «сумнів у правдивості» (низький рівень впевненості у чомусь) об'єднує 34,4% усіх реакцій. Жінки різних професій, які не дотичні

до віри за родом діяльності, мали такі реакції: «сумнів», «неправда», «брехня». У словнику В. І. Даля «сумнів» трактується як ментальний стан і недовіра: «хитке нерозуміння, роздуми, коливання думок // недовіра, підозра, побоювання» [10, т. 4, 275]: *Як тільки Леся вийшла з хати, вона піддалася новій хвилі сумнівів* [25, 1117]. У цій ДКО недовіра стосується конкретно інформації, яку пропонують людині як вірогідну. Зазвичай людина не обізнана з усіма аспектами комунікативної ситуації, тому їй доводиться робити вибір між вірою і недовір'ям: – *Прочитала? – ститав Безбородько. – І що ти на це? Ти скажи мені, що б ти подумала, коли б ти мене не знала? Повірила б, правда? Натурально, що повірила б!* [24, 534]. Проміжним етапом між ними і є сумнів: *Настала хвилинка, коли Олин подив перед всебічною обізнаністю Завадки перетворився у сумнів: чи не дурить він її часом?* [24, 513]. Якщо особа кваліфікує інформацію як таку, що суперечить правді, тоді у неї виникає асоціація «неправда» – «брехня, лжа, олжа; протилежне – правда» [18, т.2, 352]. У такому випадку комунікант може намагатися переконати у зворотному: [Дмитро] – *Неправда твоя, Маріє, що я покидаю тебе. Хто тобі таке наговорив? Та й кому ти маси, дівча, вірити, як не мені одному?* [25, 585]. Неправда може бути завуальованою. Якщо людина, лукавлячи, каже «не знаю» – це теж неправда: *Не знаємо, – відповіли вони Іванкові, соромлячись сказати йому щирю правду* [26, 332]. Більш грубу розмовну конотацію має асоціат «брехня» – ‘те, що не відповідає правді; неправда’: [Катерина] – *Та що там «повірила б»! Яка людина з глуздом повірить цьому? Та це відразу, з самого тону видно, що то все – брехня і провокація!* [24, 534]. У М. О. Пушкаренка на цю тему є свій перифраз: «Найбільша брехня – це неправильно трактована правда [17, 111]: – *Брехати, – впадає їй у тон Завадка, – брехати. Вимовить же нарешті це слово!* [Оля] – ...так *перекручувати правду* [24, 512].

ДКО «маловір'я» (низький рівень довіри) узагальнює 25,8% усіх реакцій, проте її вербалізатори нечисленні: «маловір'я» та «символічна віра» у групі жінок, дотичних до віри за родом діяльності. «Маловір'я» – ‘це недостатність віри в що-небудь’ [18, т.2, 136], зумовлена різними причинами: *Є і у Вишні маловіри, які підпали під вплив тих політичних галабурдників...* [25, 707]. У словнику Г. Дяченка «маловір'я» – описано як ‘недовірливість, неміцна віра’ [19, 296], може мати і несакральне значення: [Мартинчук] – *Та ти товчешся, Штефанику, бо нікому не віриш. Ти мусиш кожному сам на пальці дивитись, бо в тебе всі злодії* [24, 75]. Натомість «маловір» пояснено у релігійному ключі: ‘який нетвердо надіється на Бога, дещо сумнівається в його промислі’: «А він до них каже: «Чого ви лякливі, маловіри?»» (Мат. 8, 26). «Символічна віра» має значення ‘умовна, недостатня, поверхнева, несправжня, на показ’.

Наступна складова змісту корелята «невіра», що відображає низький рівень сподівання, – ДКО «даремна надія» (об'єднує 20,8% усіх реакцій). Її структуру у вільній частині експерименту за участі чоловіків різних професій, дотичних до віри за родом діяльності, склали слова «байдушність», «розчарування» та авторські вербалізатори «апатія», «затверділе серце». Надія, що не приносить сподіваних наслідків, – даремна: – *Якби ми бачили, – відказали йому, – що хоч яка надія є, то що іншого, а так...*

доки нам ждати! [30, 84]. «Даремний» – ‘який не дає наслідків; марний’ [21, т.2, 211]: *Йому [Ждану] не терпілося швидше глянути на рідне село. А може, лихо обминуло його, обійшло стороною? Даремні сподівання!* [28, 357]. До марних сподівань можна дібрати ще один атрибут – пусті / порожні: «І раптом змаліли в моїх очах **пусті сподівання**» [1, 50]. Якщо марні надії змінюють одна одну, то це викликає байдужість як захисну реакцію організму від стресу. «**Байдужість**» – стан і властивість зі значенням «байдужий» – ‘про нечутливу, нечуйну людину, яку ніщо не цікавить, не хвилює» [21, т.1, 90]: *Проте люди **втратили віру**, – сказав Станімір, – це вже не ті селяни, яких вони бачили під час походу на Київ.* [46, 230]. «**Затверділе серце**» – це метафоричний образ збайдужілої людини. «**Апатія**» – ‘стан **байдужості**, млявості’ [21, т.1, 54]. Віра не може викликати байдужість, тим паче апатію, натомість невіра – так: [Гук] – *Коли там пастух виавансував на міністра, чи то пак комісара, то ми, прошу панства, ставимося до цього **байдуже**, так, **байдуже**, лише тому, що **не віримо**, що воно дійсно так, що це правда* [25, 900]. Якщо сподівання позиціонуються як даремні, має місце розчарування – опонент віри: [Маркіян] – *Вождь. Провідник. Авторитет. Зразок. Величина – і провокатор. Це так, як би хтось глибоко віруючому наплював у чашу з святими тайнами* [25, 1162].

Низький рівень довіри до Бога експлікує ДКО «**віровідступництво**» (властива 20,2% усіх реакцій), до якої були віднесені вербалізатори «зрада», «Іуда», «гріх», виявлені у процесі вільного експерименту за участі учнів ЗОШ №21. Шляхи виявлення асоціативних зв'язків між асоціатами і стимулом підпорядковуються методиці семемного аналізу. У словнику Б. Д. Грінченка «зрада» пояснена через «измѣна, вѣроломство» [20, 181]. Такі ж дані у Всесвітньому словнику української мови, де «віроломство» подано як синонім до слова «зрада» [7]: *Незабаром Ігор познайомився з князівською віроломністю і справжньою війною* [28, 101]. За даними Нового тлумачного словника, сема «зрадницький» властива лексемі «віроломний» [18, т.2, 346], а отже, лексична асоціація «віроломний» належить до семантичного поля «віровідступництво». Між вербалізатором «Іуда» і ДКО «віровідступництво» простежуємо зв'язок таким чином: Іуда – історична особа і біблійний персонаж, «один із дванадцяти учнів (апостолів) Ісуса Христа, який зрадив свого вчителя і одержав за це 30 срібних монет», «образ Іуди став символом зрадництва і запродавства» [12, 262]. Те, що сема «зрада» належить до семантичного поля «віровідступництво», було доведено у попередньому прикладі. Отже, за аналогією, відносимо асоціат «Іуда» до ДКО «віровідступництво». У третьому випадку починаємо будувати асоціативний ланцюжок з розкладання слова «віровідступництво» на дві основні семи – це «віра» і «зречення» [21, т.1, 681]. Зречення віри означає зречення свого Бога: *«Після гріха Ізраїля, що відвернувся від Бога, аби поклонятися золотому тельцеві...»* [14, 210]. З уривку Катехизму католицької церкви ми чітко бачимо, що відвернення від Бога, а отже, відступництво від своєї віри і перехід в ідолопоклонство називається «гріхом». *«Із найбільшого морального зла, що коли-небудь було вчинене, – читаємо в іншому місці, – відкинення і вбивство Сина Божого, – спричинене гріхами всіх людей»* [14, 312]. У цьому уривку гріх виступає причиною Боговідступництва, що є синонімом до лексеми «віровідступництво» [7]. Інші контекстуальні вживання схожі: *«..в історії Ізраїля гріх*

виявляється передовсім як *невірність щодо Бога*» [14, 401]. Отже, контекстуальний аналіз слововживання лексеми «гріх» дозволяє нам зарахувати цей вербалізатор до асоціативного поля ДКО «віровідступництво». Віровідступництво може функціонувати і в межах християнства як відмова від одного віросповідання і перехід до другого: *Довго паніматка не приставала віддати Масю в науку, а ще до шляхтянки: «нащо, каже, їй та наука? Ще їй віри відцурається?»* [30, 56], що було поширеним в Україні в період протиборства православ'я і католицизму. В українській історії суспільно зумовленими були внутрішньоконфесійні віровідступництва: [Леон] – *Панський син – греко-католик, а треба, щоб він [Бронко] став римо-католиком, і по всій параді! Ніхто не вимагає від нього, щоб він перейшов на Мойсесеве віросповідання, правда? Він залишається католиком, як і був, тільки ота мала формальність...* [24, 130].

Вербалізатори групи жінок, дотичних до віри за родом діяльності, «невпевненість», «непереконаність» відносимо до ДКО «невпевненість» (середній рівень впевненості у чомусь – спільна для 17,2% усіх реакцій). «Невпевненість» – абстрактний іменник зі значенням «невпевнений» – ‘який не має впевненості у чому-небудь, який сумнівається в істинності чого-небудь’ [21, т.5, 269]: *Кза на хвилину завагався. – Ти знаєш це **напевно**? [28, 336]; // ‘який виражає нерішучість або свідчить, що комусь бракує впевненості у чому-небудь’: *Коб`як та інші хани це примушували ординців іти вперед, та **невпевненість** і страх пройняли вже їхні серця [28, 149].* Невпевненість може стосуватись не лише людини, а й явищ: *У Мирона теж щось скинулося у грудях, він це дужче напружився, вслухачючись у **непевну тишу** [31, 224].* Тлумачний словник не фіксує лексему «непереконаність», натомість подає його ствердний відповідник як властивість за значенням «переконаний» – ‘який має тверді, послідовні переконання’ [21, т.6, 200]. Другим значенням «переконання» укладачі одиннадцяти томника пропонують ‘тверду впевненість, певність у чому-небудь’ [21, т.6, 200]. Шляхом від зворотного робимо висновок, що «непереконаність» – це відсутність впевненості, що дозволяє віднести аналізований вербалізатор до ДКО «невпевненість».*

До низького рівня впевненості у чомусь належить ДКО «сумнів у здійсненні чогось» (властива 15,8% усіх реакцій). Вона має значення неувпевненості, що задумане справдиться. Ця ДКО не була представлена у вільній частині асоціативного експерименту у жодній з груп респондентів, тому, оминаючи семемний аналіз, проілюструємо її прикладом з художньої літератури: *Отже, може, я тебе визволю, – каже Котигорошко. – Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам! – каже Оленка [26, 42].*

Прямо не пов'язані між собою, але об'єднані негативною конотацією вербалізатори жінок, дотичних до віри за родом діяльності, «ненависть», «знеславлення», «зверхність», «зневага» були узагальнені у ДКО «зло» (віднесено 8,9% усіх реакцій) корелята «невіри». «**Ненависть**» як ‘вороже ставлення до кого-небудь’ може виявлятися за умов ситуації недовіри: *Левко узявши та старому Макусі і розказав. **Так що ж бо! той не повірив** і каже, що буцімто Левко із ненависті бреше на сина. Левко привів людей, що кого той обікрав або ізобидив, то старий усе-таки не*

*повіри*в і каже, що се він навчив і напрохав людей, і сказав, щоб він це смів на Тимоху говорити, бо він йому *ні в чім не повірить і баки йому заб'є* [27, 229]. «Знеславлення» – дія за значенням знеславлювати, яке тлумачать як ‘ганьбити, ославляти; розпускати плітки про когось, щось, позбавляти доброго імені’ [18, т.1, 773]: [Стаха] – *Мамі здуру звірилася з своїм горем, а та з своїм тиском, як у ворони, не втерпіла, і... докотилася Стащина неслава аж на Цегельну* [25, 1057]. Негативне забарвлення має асоціація «зверхність», що означає ‘пиха; надмірна гордість’ [18, т.1, 745]. Зверхня людина викликає неприязнь і недовіру: [Мотря] – *Хто тебе знає, чи ти гордий, чи ти пишний, чи гордо несешся? Я не знаю, чи ти мене вірно любиш, чи з мене смієшся* [29, 390]. Новий тлумачний словник української мови пояснює «зневагу» як ‘навмисне приниження чиєї-небудь гідності’ [18, т.1, 772], що перегукується зі значенням ‘принижувати, безчестити когось’ дієслова «знеславлювати» [218, т.1, 773].

ДКО «неймовірність» (низький рівень впевненості у чомусь) узагальнює 7% усіх реакцій. На мовному рівні вона представлена зазвичай фраземами. Єдиний асоціат – вільне словосполучення, яким омовлено цю ДКО – «невіра в щось» (група учнів ЗОШ №21). **Неймовірність** – абстрактний іменник зі значенням «неймовірний». Слово-ім'я має чотири лексичних значення [21, т.5, 325]. Когнітивній ознаці властиві тільки ті, що стосуються **невіри в щось**: ‘який важко або неможливо собі уявити’: [Ярослав] – *Хай Ігор – він завжди був децю легковажний... А щоб Славута!.. Просто неймовірно!..* [28, 312]; ‘у здійсненні якого важко або неможливо повірити; неможливий, неправдоподібний’: *Це було щось неймовірне! Щось подібне до того, як би дволітня дитина підняла сокиру і зарубала нею дорослого чоловіка* [24, 57]; ‘який не існує насправді; не-реальний, неіснуючий’: ‘те, що виходить за межі звичайного’: *...у селі Горбулів сталася дивовижна. Заговорила німа Явдоха Соколовська* [31, 5]; ‘недовірливий’: [Леон] – *Та я скоріше повірю в те, що кури дояться, ніж у щось подібне* [24, 134].

5,9 % усіх реакцій належить ДКО «попри сподівання», що належить до низького рівня сподівання. Ця ДКО має значення невиправданих надій: *Очі лісовиків загорілися ще дужче, балачка обіцялася бути веселішою, ніж вони сподівалися, але чоловік з непроникним лицем раптом ні сіло ні впало наказав, аби всі покинули землянку* [31, 219]. Аналізуючи дані вільної частини асоціативного експерименту, ми змогли віднести тільки одну реакцію «сум» (група жінок, не дотичних до віри), до складу ДКО «попри сподівання», що свідчить про її периферійність: *Сподівався [Кза] пройти усю Сіверську землю, а застряв під Путивлем! Яка ганьба! Кончак дізнається – засміє!* [28, 335]. Ця ДКО може мати й позитивне забарвлення: *Всупереч сподіванням Здобич справді була така, якої ніхто й не сподівався, – три лебеді, гусак і селезень* [28, 357].

Для ДКО «раптова несподіванка» (низький рівень сподівання) властиві 5 % усіх реакцій спрямованої частини і жодного вербалізатора у вільній. Ця ДКО має значення неочікуваної події, у яку важко повірити: *І жид перехрестився зовсім по-християнськи. – Чи ти ба! Жид хреститься! – гомоніли люди* [29, 498]. У реченнях можуть бути індикатори, що допомагають кваліфікувати комунікативну ситуацію як несподівану: *Він одною рукою дуба як схватить – нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть – очі витріщив – дивиться на нього – аж злякався сам. Ну,*

тепер, – говорить, – синку, повірю [26, 12]; *Приголомшені, вони* [козаки] *що отаман загинув* [31, 48].

Для опису асоціативного поля лінгвокультурного концепту «віра» проаналізовано асоціативні реакції інформантів на вербальні позначення концепту. Використавши спосіб моделювання польової структури концепту «віра», визначили ДКО константної («недовір'я», «безнадія», «сумнів у правдивості», «маловір'я», «даремна надія», «віровідступництво», «невпевненість», «сумнів у здійсненні чогось») і варіативної зони («зло», «неймовірність», «попри сподівання», «раптова несподіванка»). За точку розрізнення взято 15%.

Література

1. Августин. Сповідь / Августин ; пер. з лат. Ю. Мушака. – Львів : Свічадо, 2008. – 356 с.
2. Бенедикт XVI. Енцикліка «Спасенні надією»: про християнську надію [Електронний ресурс] / Бенедикт XVI. – Львів : Місіонер, 2008. – 59 с. – Режим доступу : <http://www.christusimperat.org/uk/node/14194>.
3. Болдырев Н. Н. Концептуализация отрицания в языке / Н. Н. Болдырев // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста: матер. междунар. симпозиума : в 2 ч. – Волгоград : Перемена, 2003. – Ч.1. – С. 189–195.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / [уклад.-ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных линвоконцептов : [монография] / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
6. Воркачев С. Г. Методологические основания линвоконцептологии [Електронний ресурс] / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Воронеж, 2002. – Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. – С. 79–95. – Режим доступу : <http://lincon.parod.ru/method.htm>.
7. Всесвітній словник української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника : <http://uk.worldwidedictionary.org/віровідступник>.
8. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем., общ. ред. Г. В. Рамишвили ; послесл. В. А. Звегинцева]. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
9. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт [пер. с нем., общ. ред. А. В. Гулыги и Г. В. Рамишвили]. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 1985. – 450 [1] с.
10. Даль В. И. Толковый словарь живаго великорусского языка : в 4 т. Т. 1. : А-З / В. И. Даль. – С. Пб. : М. : Изданіе книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1880. – 812 с.
11. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм ; [пер. с фр. А. Б. Гофмана ; прим. В. В. Сапова]. – М. : Канон, 1996. – 432 с. – (История социологии в памятниках).
12. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

13. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови: близько 17 000 синонімічних рядів / С. Й. Караванський. – К. : Україн. книга, 2000. – 480 с.
14. Катехизм Католицької Церкви : Компендіум / ред. перекладу та богослов. ред. Т. Барщевський – Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2010 – 445 с.
15. Краткий словарь когнитивных терминов // Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. ; [подобщ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : ИПО «Лев Толстой», 1996. – 248 с.
16. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Очерки по философии художественного творчества. – С. Пб. : Блиц, 1999. – С. 147–165.
17. Мудрість віків. Вибрані фразеологізми / [упор. М. О. Пушкаренко]. – К. : Богдана, 2009. – 156 с.
18. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. – 2-е вид., випр. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. Т. 1 : А-К. – К. : Аконіт, 2006. – 926 [1] с.
19. Полный церковно-славянскій словарь (со внесением въ него важнейшихъ древне-русскихъ словъ и выражений) / Сост. свящ. магистръ Г. Дьяченко. – М. : типография «Вильде», 1900. – 1159 с.
20. Словарь української мови : у 4 т. Т. 2 : З-Н / [збір. ред. журн. «Киевская старина», упорядн., з додатком власного матеріялу Б. Грінченко]. – К., 1908. – 578 [1] с.
21. Словник української мови : у 11 т. Т. 1 : А-В / [ред. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970. – 799 [2] с.
22. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов : дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 1999. – 193 с.
23. Щерба Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Л. : Ленинград. отделение изд-ва «Наука», 1974. – 428 с.

Джерела

24. Вільде І. Сестри Річинські : роман. Кн. 1 / І. Вільде. – К. : Радянський письменник, 1964. – 580 с.
25. Вільде І. Сестри Річинські : роман. Кн. 1-3 / І. Вільде. – Львів : Априорі, 2011. – 1264 с.
26. Героїко-фантастичні казки / упоряд., передм. та приміт. І. П. Березовського ; іл. худ. В. І. Лопати. – К. : Дніпро, 1984. – 366 с.
27. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко ; упоряд. та приміт. Н. О. Ішиної, вступ. ст. і ред. тому О. І. Гончар. – К. : Наукова думка, 1982. – 546 с.
28. Малик В. К. Черлені щити : роман : для ст. шк. віку / В. К. Малик ; худож. Г. В. Акулов. – К. : Веселка, 1990. – 368 с.
29. Нечуй-Левицький І. С. Твори в двох томах / І. С. Нечуй-Левицький. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1977. – 520 с.
30. Свидницький А. П. Роман. Оповідання. Нариси / А. П. Свидницький ; упоряд. і прим. Р. С. Міщук, вступ. ст. і ред. тому П. П. Хропко. – К. :

Наукова думка, 1985. – 575 [1] с. – (Бібліотека української літератури).

31. Шкляр В. Маруся : роман / В. Шкляр. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2014. – 324 с.

The article is devoted to explain the nature of language association, based in subjective and social experience of respondent, and also verbalization differential cognitive features «mistrust», «hopelessness», «doubt in veracity», «man» of little faith, «unavailing hope», «apostasy», «uncertainty», «doubt in realization something», «evil», «incredibility», «without regard to a hope», «sudden surprise» as constituents of the associative field of concept «faith» on a synchronous cut is analysed.

Keywords: language associations, associative field, verbalization, concept, unbelief.